

Alleen of samen, geregistreerd of niet: de gemengde voordelen van het gezinsbeleid in Vlaanderen

Joris Ghysels

Coördinator van het onderzoeksluik 'Gezin en Zorg'

Wim Van Lancker

Wetenschappelijk onderzoeker

*Beiden verbonden aan het Centrum
voor Sociaal Beleid Herman Deleeck*

In deze bijdrage gaan we beknopt in op twee vraagstukken m.b.t. het gezin in Vlaanderen: 1) komt de feitelijke samenstelling van Vlaamse huishoudens overeen met de wettelijke situatie?; en 2) welke gezinsvorm wordt financieel bevoordeeld of benadeeld door het gezinsbeleid? We maken hiervoor gebruik van respectievelijk recente EU-SILC enquêtegegevens (*European Union Survey on Income and Living Conditions*) over de levensomstandigheden van individuen en huishoudens in Europa, en van een databank (*International Family Benefit Package 2008/2009*) waarin het financiële plaatje van het gezinsbeleid wordt opgelijst voor een aantal typegezinnen.

1. De wettelijke versus de feitelijke gezinsvorm: een inschatting

In 2010 publiceerde de Studiedienst van de Vlaamse Regering een studie over de recente evolutie (van 1990 tot 2008) van de gezinsvormen waarin kinderen opgroeien. Auteur Edith Lodewijckx baseerde zich voor haar studie op gegevens uit het Rijksregister. Dit heeft het vanzelfsprekende voordeel dat de gegevens betrekking hebben op de volledige (geregistreerde) bevolking van België en er geen steekproeffouten kunnen optreden. Bovendien gaat de auteur verder dan de louter wettelijke situatie (burgerlijke staat) en combineert ze gegevens over onderlinge relaties en gezamenlijke woonplaats tot een gedetailleerde typologie van koppels en alleenstaanden.

In haar studie bekeek Lodewijckx (2010) de leefsituatie van kinderen jonger dan 18 en kwam voor het Vlaams gewest in 2008 tot de conclusie dat 14% daarvan bij een alleenstaande ouder woonde (12% bij moeder, 2% bij vader) en 83% bij een paar (70% bij een gehuwd paar, 14% bij een ongehuwd paar). Als we deze bewerking van gegevens uit het Rijksregister vergelijken met de resultaten over de feitelijke samenstelling van huishoudens zoals bevraagd in de SILC-enquête, valt op dat de resultaten nauwelijks afwijken. In 2008 geeft de SILC-enquête voor kinderen jonger dan 18 die in het Vlaams gewest wonen vrijwel dezelfde resultaten: 85% bij twee ouders, 11% bij een alleenstaande moeder en 2% bij een alleenstaande vader.¹

De SILC-enquête laat echter ook toe een meer subjectieve inschatting te maken van de leefsituatie van ouders. Aan alle volwassenen werd immers niet alleen gevraagd wat hun burgerlijke staat was, maar ook wat naar hun persoonlijke mening hun relatiestatus was. Een combinatie van deze informatie met de informatie over de band

¹ De gegevens van EU-SILC laten onduidelijkheid bestaan over de gezinsstructuur van 1,5% van de kinderen jonger dan 18. Edith Lodewijckx brengt 2,8% van de kinderen onder bij 'andere gezinstypes' (bv. grootouders).

met kinderen in het huishouden, leidt tot een inschatting van eenouderschap zoals in de onderstaande tabel 1. Het percentage kinderen bij alleenstaande ouders valt dan enigszins lager uit (10% versus 14%). Dat heeft er vooral mee te maken dat een ouder van ruim 3% van de kinderen aangeeft een partner te hebben die geen deel uitmaakt van het huishouden (een zogenaamde latrelatie). Hoe relevant dit gegeven is voor de werkelijke leefomstandigheden en gezinswelvaart, is moeilijk te achterhalen omdat de enquête beperkt is tot het aangegeven huishouden en zijn leden.

Naast de identificatie van latrelaties bij alleenstaanden, laat de SILC-enquête ook een aantal bijkomende schakeringen toe binnen de gehele groep van koppels. Ten eerste, blijken bijna 4% van de kinderen te wonen bij twee volwassenen die ze als hun ouders beschouwen, maar die zichzelf niet (meer) als een paar zien. Hoewel dit deels te wijten kan zijn aan foute antwoorden in de enquête, is het waarschijnlijk dat deze situatie verwijst naar de periode tussen de beslissing om te scheiden en de effectieve verwezenlijking ervan.

Tabel 1

Kinderen jonger dan 18 volgens samenlevingsvorm van hun ouders (Vlaams gewest, 2008), %

	Scenario 1	Scenario 2
Koppel, gehuwd samenwonend	66,0	67,3
Koppel, officieel ongehuwd samenwonend	2,9	4,0
Koppel, samenwonend zonder officiële registratie	12,1	9,7
Ouder met partner in latrelatie	3,5	3,5
Alleenstaande moeder	8,8	8,8
Alleenstaande vader	1,5	1,5
Samenwonende ouders die zichzelf niet als paar beschouwen	3,8	3,8
Onbepaalde gezinsvorm	1,5	1,5
Bron: EU-SILC 2008		
Steekproefomvang (kinderen <18)	1651	1651
	Op basis van de inschatting van minstens één ouder	Op basis van de gezamenlijke inschatting van beide ouders

Ten tweede laten de gegevens toe een onderscheid te maken tussen geregistreerd en niet-geregistreerd samenwonen, wat Edith Lodewijckx niet doet. Er dient wel meteen gezegd dat ook de enquête enige ruimte laat voor interpretatie, want partners geven niet altijd dezelfde antwoorden op vragen naar hun officieel relatiestaat. Als we ervan uitgaan dat sommige respondenten schroom hebben om toe te geven dat hun relatie niet geregistreerd staat en we een paar als niet-geregistreerd samenwonend beschouwen zodra één van de partners deze optie aangeeft, krijgen we een soort maximumschatting van het aantal niet-geregistreerde samenwoners (zie scenario 1 in de tabel). De minimumschatting gaat ervan uit dat beide ouders expliciet moeten aangeven niet-geregistreerd samen te wonen (scenario 2).² Op basis van deze scenario's komen we tot een inschatting dat 10 tot 12% van de kinderen in het Vlaams gewest woont bij zijn beide ouders die niet-geregistreerd samenwonen.

De cijfers bevestigen de algemene perceptie dat registratie van ongehuwd samenwonen (bv. samenlevingscontract) relatief weinig voorkomt (3 à 4%). De ruime meerderheid van samenwoners leeft dus zonder officiële registratie van hun relatie en wordt officieel doorgaans als alleenstaand behandeld. In deel twee van deze bijdrage zullen we bekijken welke financiële voordelen aan deze officiële status van alleenstaande (ouder) verbonden zijn of kunnen worden. Vanuit het perspectief van kinderen, onthouden we alvast dat de officiële status van kind van alleenstaande ouder slechts voor iets meer dan de helft van de gevallen ook overeenkomt met een werkelijke leefsituatie waarbij een kind woont in een huishouden met maar één ouder ($3,5+8,8+1,5 / 3,5+8,8+1,5+12,1 = 53\%$).³

We sluiten dit eerste deel af met een overzicht van de tewerkstellingsituatie van de verschillende types gezinnen die we in de voorgaande tabel onderscheiden. Anders dan in Tabel 1 vertrekken we niet vanuit het perspectief van het kind, maar vanuit het oogpunt van de ouders. De tabel bevestigt vooreerst bekende tendensen: tweeverdienersgezinnen komen vaak voor en een belangrijk deel van de alleenstaande ouders is niet beroepsmatig actief.

Het verschil in tewerkstellingspatroon tussen gehuwden en niet-gehuwd samenwonenden is wellicht minder bekend. Bij niet-gehuwd samenwonenden is een com-

² Omdat het tweede scenario strenger is om een gezin toe te wijzen aan de categorie 'niet-geregistreerd samenwonend', blijven een aantal gezinnen in de oorspronkelijke categorieën van gehuwd of officieel samenwonend, zodat de percentages in deze groepen groter uitvallen dan in scenario 1.

³ Deze cijfers gaan uit van het maximumscenario en veronderstellen dat in een latrelatie slechts een minderheid van de inkomsten gedeeld worden. Met het minimumscenario krijgen we 59%.

binatie van twee voltijdse jobs veel meer frequent dan bij gehuwden, die het vaakst voor een ‘anderhalf-verdieners’-arrangement kiezen. Interessant is ook op te merken dat de tewerkstellingssituatie van niet-gehuwd samenwonenden weinig verschilt naargelang hun officiële status.

Dit laatste brengt ook met zich mee dat de tewerkstellingssituatie van huishoudens die officieel uit alleenstaanden bestaan maar in de werkelijkheid twee partners omvatten, zeer sterk verschilt van de tewerkstellingssituatie van werkelijke alleenstaande ouders. Bij niet-geregistreerde samenwonenden is slechts in 13% van de gevallen één partner niet beroepsmatig actief, waar dit geldt voor ruwweg het dubbele van de alleenstaande ouders (27% van de moeders, 23% van de vaders), terwijl net die laatsten niet kunnen terugvallen op een beroepsinkomen van een partner (alimentatiegelden of een overlevingspensioen niet meegerekend).

Tabel 2

De tewerkstellingssituatie van ouders met kinderen jonger dan 18 volgens samenlevingsvorm (Vlaams gewest, 2008), %

	Geen job		Enkel DT		1 VT 1 DT		Totaal	N
Koppel, gehuwd samenwonend	1.9	4.3	21.9	43.0	29.0	100	1139	
Koppel, officieel ongehuwd samenwonend	0.0	5.2	17.4	26.6	50.8	100	68	
Koppel, samenwonend zonder officiële registratie	3.9	8.7	8.9	29.1	49.5	100	225	
Ouder met partner in een latrelatie	9.1	36.1	54.9	0.0	0.0	100	38	
Alleenstaande moeder	26.6	27.5	46.0	0.0	0.0	100	100	
Alleenstaande vader	23.1	10.6	66.3	0.0	0.0	100	19	
Samenwonende ouders die zichzelf niet als paar beschouwen	2.2	12.5	16.2	33.7	35.5	100	65	
Totaal	4.0	7.5	22.4	36.0	30.2	100	1654	

Bron: EU-SILC 2008; Gezinstypering volgens scenario 1 uit tabel 1

Steekproef: ouders in een gezin met kinderen jonger dan 18

VT = voltijdse arbeid, DT = deeltijdse arbeid

2. Het financiële voor- of nadeel van samenwonen

In een tweede beweging gaan we in op inkomensverschillen tussen gezinsvormen voor zover die voortvloeien uit beleidsmaatregelen. Het Belgische en Vlaamse gezinsbeleid is doorheen de jaren stapsgewijze uitgebouwd, dikwijls met specifieke maatregelen voor specifieke maatschappelijke problemen. Het geheel is daarom dubbel ambigu: om te beginnen omdat er tegelijk maatregelen zijn die passen bij een kostwinnersmodel (afgeleide rechten, huwelijksquotiënt) en andere die inzetten op tweeverdieners en de verbetering van de combinatie arbeid-gezin (kinderopvang, verlofstelsels). Ten tweede omdat het verschil tussen de officiële leefsituatie en de werkelijke relatiestatus op heel verschillende manieren wordt behandeld, zoals verder zal blijken.

Een loutere beschrijving van het geheel van maatregelen laat niet toe de eindbalans voor verschillende gezinstypes te vergelijken, en uit enquêtes kunnen we dan weer moeilijk afleiden wat juist aan beleid kan toegeschreven worden, omdat het inkomen van gezinnen ook afhangt van keuzes van diezelfde gezinnen (bv. tweeverdiener versus eenverdiener). Om die reden maken we voor wat volgt gebruik van de methode van de standaardsimulatie. We vergelijken - met ander woorden - een aantal typegezinnen.

2.1 Een vergelijking van het netto beschikbaar inkomen

In het kader van de vraag of het gezinsbeleid (en breder: de overheid) samenwonen stimuleert, gaan we in dit deel na wat het netto financieel voor- of nadeel is van alleen wonen in vergelijking met samenwonen. We maken gebruik van een unieke databank (*International Family Benefit Package 2008/2009*) waarin voor een aantal typegezinnen het financiële plaatje van het Belgische gezinsbeleid wordt opgesteld. Deze bron bevat informatie over inkomen en het effect van inkomstenbelasting, belastingvoordelen en aftrek, kosten en subsidies voor kinderopvang, ouderschapsverlof en kinderbijslag. Het nadeel van het gebruik van typegezinnen is dat we beperkt zijn in onze bewegingsruimte: alleen de gezinsvormen die in de databank zijn opgenomen, kunnen we meenemen in onze analyse.

We gaan als volgt te werk: we pogen het 'vergelijkbare te vergelijken' door te focussen op een aantal gezinsconstellaties die verschillen in samenstelling (eenouder of koppel) en tewerkstellingsituatie (inkomen), maar allen een kind van 2 jaar ten laste hebben (dit impliceert dat we ouderschapsverlof niet meenemen in onze analyse). We vergelijken:

1. een alleenstaande ouder zonder werk met een koppel zonder werk;
2. een alleenstaande ouder die werkt met een eenverdienersgezin, waarbij het werk gebeurt tegen een minimumloon;
3. een alleenstaande die werkt met een eenverdienersgezin waarbij het werk een gemiddeld loon oplevert; en ten slotte
4. een alleenstaande die werkt en niet-geregistreerd samenwoont met een alleenstaande zonder kinderen die werkt met een tweeverdienerskoppel, waarbij allen een gemiddeld loon verdienen.

De drie eerste combinaties laten ons toe het zuiver financiële voor- of nadeel van samenwonen versus alleen wonen uit het 'inkomenspakket' te distilleren. De laatste combinatie laat ons toe om het effect van het gezinsbeleid op niet-geregistreerd samenwonen na te gaan in vergelijking met geregistreerd samenwonen. Niet-geregistreerd samenwonen blijkt uit het eerste deel van onze analyse (*supra*) immers relatief vaak voor te komen. We stellen ons daarom de vraag of het gezinsbeleid neutraal staat tegenover de registratiestatus van een koppel of integendeel specifieke samenlevingsvormen financieel beloont en andere bestraft.

Alvorens onze analyse aan te vangen, is nog een laatste methodologische noot vereist. Het inkomenspakket van onze typegezinnen in deze oefening bestaat uit drie elementen. We vertrekken van (1) het arbeids- of vervangingsinkomen en berekenen het *inkomen na belastingen* (gemeente – en provinciebelasting, belastingvoordelen en -aftrek inclusief). Daarna voegen we (2) de *kinderbijslag* (verhoogde gezinsbijslag inclusief) toe en ten slotte trekken we (3) de netto kosten voor *kinderopvang* (belastingvoordeel en subsidies inclusief) af. Het totale pakket weerspiegelt een maat van het netto beschikbare inkomen dat besteed kan worden. Bij de interpretatie van de resultaten moeten we bijgevolg in het achterhoofd houden dat we hier louter over het financiële plaatje van het gezinsbeleid spreken. Heel wat elementen die een rol spelen in de welvaart van een huishouden (kosten voor huisvesting, energie, gezondheidszorg et cetera) komen niet aan bod.

Tabellen 3 en 4 tonen de uitkomsten van het Belgische gezinsbeleid op het gezinsinkomen van onze typegezinnen. Wanneer we alleenstaande ouders vergelijken met eenverdienerskoppels zien we dat, ongeacht het inkomensniveau (minimumloon of gemiddeld loon), samenwonen voordeliger is. Het grotere fiscale voordeel van kinderen ten laste voor alleenstaanden wordt overschaduwed door het effect van afgeleide rechten (zoals het huwelijksquotiënt). Wanneer we er daarnaast van uitgaan dat alleenstaande ouders die werken nood hebben aan kinderopvang, in tegenstelling tot koppels waarbij slechts één partner werkt, dan toont de tabel dat

kosten voor kinderopvang voor een verdere aantasting van het beschikbare inkomen van alleenstaande ouders zorgt.

Die kloof tussen alleenstaande ouders en koppels wordt dan weer sterk genuanceerd bij laagverdieners. Alleenstaande ouders die aan het minimumloon werken hebben recht op verhoogde gezinsbijslag en betalen, dankzij het inkomensgerelateerde tariefstelsel, relatief weinig voor kinderopvang. De kloof tussen samenwoners en alleenstaanden is bijgevolg het grootst bij een gemiddeld inkomen.

Tabel 3

Het financiële effect van het Belgische gezinsbeleid voor een aantal typegezinnen (bedragen in euro op jaarbasis)

	Sociale bijstand		Minimumloon	
	Alleenstaande ouder	Koppel	Alleenstaande ouder	Koppel eenverdiener
Arbeids of vervangingsinkomen	11.384,88	11.384,88	18.720,04	18.720,04
Inkomen na belastingen	11.764,88	11.764,88	15.738,16	16.549,65
Kinderbijslag	1.510,32	1.510,32	1.510,32	1.000,80
Netto kinderopvangkosten	0,00	0,00	-491,06	0,00
<i>Netto beschikbaar inkomen</i>	<i>13.275,20</i>	<i>13.275,20</i>	<i>16.757,42</i>	<i>17.550,45</i>
<i>Gestandaardiseerd netto beschikbaar inkomen</i>	<i>10.211,69</i>	<i>7375,11</i>	<i>12.890,32</i>	<i>9.750,25</i>

Noot: Alle gezinstypes hebben een kind van 2 jaar. Alle berekeningen zijn gebaseerd op de Belgische situatie op 1 december, 2008. Minimumloon in de tabel bedraagt 101% van het gewaarborgd gemiddeld minimum maandinkomen in de privésector (GGMMI). Bron: International Family Benefit Package 2008/2009.

Uit de tabellen wordt ook duidelijk dat werken loont. Niet-werkende gezinnen die moeten rondkomen met een bijstandsuitkering zijn duidelijk het slechtst af qua beschikbaar inkomen. Wat verder opvalt is dat een koppel met een kind evenveel bijstand krijgt als een alleenstaande met een kind. Het leefloon van een koppel wordt sinds 2003 niet uitgekeerd als gezinsbedrag aan de kostwinner, maar als twee individuele leeflonen (1/2 van het leefloon) (Bogaerts, 2008). Naast verhoogde kinderbijslag hebben ouders met een leefloon bovendien recht op een terugbetaalbaar belastingkrediet voor kinderen,⁴ waardoor hun 'inkomen na belasting' (iets) hoger

⁴ Wie kinderen ten laste heeft, heeft recht op een verhoging van de belastingvrije som. In dit geval worden er geen belastingen betaald, en heeft zo'n verhoging natuurlijk weinig zin. Om daaraan tegemoet te komen, voorzag de wetgever vanaf 2003 voor een gelijkaardige compensatie in de vorm van een belastingkrediet.

uitvalt dan het leefloon zelf. Als slotsom blijkt dat de gezinsvorm er voor leefloon-gerechtigden weinig toe doet, althans wat betreft het beschikbaar inkomen.

Tabel 4 (vervolg)

Het financiële effect van het Belgische gezinsbeleid voor een aantal typegezinnen (bedragen in euro op jaarbasis)

	Gemiddeld loon		Gemiddeld loon		
	Alleenstaande ouder	Koppel eenverdiener	Alleenstaande ouder + alleenstaande partner	KO met twee	KO alleen
Arbeids- of vervangingsinkomen	37.440,08	37.440,08	74.880,16		74.880,16
Inkomen na belastingen	23.412,18	24.801,61	45.909,23		45.519,62
Kinderbijslag	1.000,80	1.000,80	1.000,80		1.000,80
Netto kinder- opvangkosten	-1.572,57	0,00	-3449,33	-1.572,57	-3.449,33
<i>Netto beschikbaar gezinsinkomen</i>	<i>22.840,41</i>	<i>25.802,41</i>	<i>43.459,90</i>	<i>45.337,46</i>	<i>43.071,09</i>
<i>Gestandaardiseerd beschikbaar gezinsinkomen</i>	<i>17.569,55</i>	<i>14.334,67</i>	<i>24.144,39</i>	<i>25.187,48</i>	<i>23.928,38</i>

Noot: Alle gezinstypes hebben een kind van 2 jaar. Alle berekeningen zijn gebaseerd op de Belgische situatie op 1 december, 2008. Bron: International Family Benefit Package 2008/2009.

Als laatste vergelijken we de inkomensituatie van een alleenstaande ouder die niet geregistreerd samenwoont met een partner zonder kinderen, met die van een koppel tweeverdieners (allen actief op de arbeidsmarkt aan een gemiddeld loon). Omdat we er voor het koppel van uitgaan dat beide partners een gelijkaardig arbeidsinkomen verwerven, is er geen effect meer van het huwelijksquotiënt, maar wel worden de inkomens van beide partners niet samen maar individueel belast (de zogenaamde 'decumul'). Niet-geregistreerde samenwonenden worden beiden als alleenstaande behandeld door de fiscus (de ene als alleenstaande met een kind, de ander als alleenstaande). Dit levert een groter inkomen na belastingen op, omdat het belastingeffect van een kind ten laste groter is voor een alleenstaande ouder (390 euro op jaarbasis).⁵

De inkomenspositie van de geregistreerde samenwoners ten opzichte van de niet-geregistreerde kalft nog verder af door het gebruik van kinderopvang, als de niet-geregistreerde samenwonende moeder zich als alleenstaande presenteert aan de kinderopvang en niet het inkomen van haar partner ook aangeeft. De regelgeving gaat ervan uit dat ouders hun werkelijk gezinsinkomen voorleggen ter berekening van hun gezinsbijdrage, maar gezien het niet-officiële karakter van de samenwonningsrelatie valt niet uit te sluiten dat een gedeelte van de ouders slechts met de belastingbrief waarop de kinderen voorkomen een tarief laat berekenen. Of dit effectief vaak voorkomt is onzeker, omdat het dikwijls de kinderopvangvoorzieningen zelf zijn die instaan voor de berekening van tarieven en er kan verwacht worden dat sociale controle ('wie haalt de kinderen op?') hier een rol speelt.

Het zou natuurlijk interessant zijn om deze zelfde oefening te herhalen op het bijstandsniveau waar een zeer sterk effect op het niveau van het leefloon bestaat naargelang de gezinssamenstelling (een alleenstaande met kinderen krijgt evenveel als een gezin met kinderen, waardoor het niet-geregistreerd samenwonen en dus poolen van inkomens een groot financieel voordeel zou moeten opleveren), maar aangezien de leefsituatie van een bijstandstrekkers gecontroleerd wordt door het OCMW, kan zo'n situatie 'officieel' niet bestaan.

Verder moeten we ook opmerken dat onze analyse erg statisch van karakter is. Niet-geregistreerd samenwonen brengt voor de betrokkenen risico's met zich mee, die bij een huwelijk of registratie worden vermeden. Vooral de economisch zwakkeren lopen doorheen de levensloop meer risico's. Bij scheiding hebben zij geen recht op alimentatie (voor zichzelf) en ze kunnen evenmin genieten van een overlevingspensioen als hun partner plots overlijdt. De duidelijk hogere tewerkstellingsgraad van vrouwen in niet-geregistreerde relaties in vergelijking met gehuwden wordt vaak als een private verzekering voor deze risico's beschouwd. Het kleine belastingvoordeel zou men analoog als een publieke risicopremie kunnen interpreteren, maar door de wetgever is dat –voor zover wij weten– nooit als dusdanig bedoeld.

Samenvattend kunnen we stellen dat alleenstaanden met kinderlast geen onmiddellijk financieel voordeel kennen ten opzichte van geregistreerde samenwoners met kinderlast wanneer ze moeten leven van een bijstandsuitkering, los van het feit dat het voor beiden om een zeer kwetsbare positie gaat. Wanneer een alleenstaande

⁵ Vóór de invoering van het 'geregistreerd samenwonen' hadden samenwoners de optie zich als dusdanig kenbaar te maken aan de fiscus en samen belast te worden. Nu wordt die optie enkel nog aangeboden op de belastingaangifte voor 'wettelijk samenwonenden'.

ouder vergeleken wordt met een geregistreerd samenwonend eenverdienersgezin, hebben geregistreerde samenwoners wel een financieel voordeel ten opzichte van alleenstaanden, en dat verschil is vooral groot wanneer men actief is op de arbeidsmarkt aan een gemiddeld loon. Niet-geregistreerd samenwonen wanneer beide partners werken (met kinderlast), ten slotte, levert een relatief omvangrijk financieel surplus op ten opzichte van een koppel tweeverdieners wanneer het kinderopvangtarief van de eersten wordt bepaald op basis van het inkomen van slechts één van de twee partners.

2.2 Van netto beschikbaar inkomen naar levensstandaard: de omvang van het gezin en de woonkosten

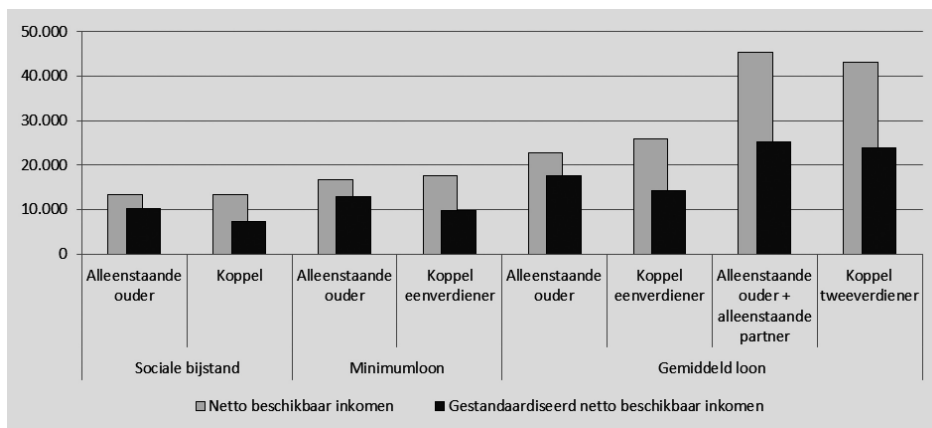
Een bepaald beschikbaar inkomen creëert echter niet dezelfde mogelijkheden inzake welvaart en consumptie voor een alleenstaande, vergeleken met een koppel. Een bedrag van 1000 euro betekent niet hetzelfde voor een alleenstaande zonder kinderen als voor een koppel met een kind. Hoe meer leden in het huishouden, hoe hoger bepaalde kosten zijn (voedsel, energieverbruik et cetera). Om het inkomen van verschillende gezinstypes vergelijkbaar te maken, wordt het beschikbaar huishoudinkomen daarom vaak *gestandaardiseerd*. Het gestandaardiseerd (of equivalent) huishoudinkomen is een uitdrukking van het beschikbaar inkomen van een huishouden, gecorrigeerd voor het aantal en de kenmerken van de leden van het huishouden. In deze bijdrage hebben we het inkomen gestandaardiseerd volgens de internationaal gangbare 'gemodificeerde OESO schaal'.⁶ We rapporteren onderaan tabellen 2 en 3 naast het netto beschikbaar gezinsinkomen ook het gestandaardiseerd beschikbaar gezinsinkomen en geven de resultaten visueel weer in Grafiek 1.

Wanneer we naar de inkomensverschillen kijken vanuit het oogpunt van de gestandaardiseerde inkomens, dan observeren we een financieel voordeel voor alleenstaanden ten opzichte van samenwoners in *alle* typegevallen die we hebben besproken. Dit verschil is het kleinst wanneer we niet-geregistreerde met de geregistreerde samenwoners vergelijken, omdat het effect van gezinsgrootte voor beide gevallen even sterk is. Het verschil is het grootst wanneer de alleenstaande ouder actief is op de arbeidsmarkt.

⁶ Op basis van het aantal leden en de kenmerken van de leden van het huishouden wordt een equivalentieschaal geconstrueerd. De eerste volwassene krijgt een gewicht van 1, andere volwassenen een gewicht van 0,5 en kinderen tot en met 14 jaar een gewicht van 0,3. Het huishoudinkomen wordt dan gedeeld door deze equivalentieschaal om zo een meer correcte inschatting van het effect van een bepaald inkomen op de levensstandaard van een huishouden te krijgen. In het voorbeeld van de sociale bijstand heeft een alleenstaande ouder een equivalentieschaal van 1,3 (1 volwassene, 1 kind) en een koppel van 1,8 (2 volwassenen, 1 kind).

Grafiek 1

Netto beschikbaar gezinsinkomen en gestandaardiseerd gezinsinkomen voor typegezinnen (bedragen in euro op jaarbasis)

Noot: Alle gezinstypes omvatten naast één of twee volwassenen ook één kind van 2 jaar. Alle berekeningen zijn gebaseerd op de Belgische situatie op 1 december, 2008. Bron: International Family Benefit Package 2008/2009.

Het relatieve nadeel van geregistreerd samenwonen (en huwen) behoeft echter nuancering. Dit nadeel situeert zich op het niveau van het gestandaardiseerd beschikbaar inkomen en houdt geen rekening met vaste kosten. Vooral de huisvestingskosten zijn in belangrijke mate onafhankelijk van de omvang van het gezin, zeker bij de gezinstypes die wij vergelijken. Als we uitgaan van een huurprijs van €500, moet de alleenstaande ouder die financieren met 1,3 'inkomenseenheden' terwijl het samenwonend paar het kan verdelen over 1,8 'inkomenseenheden'. Wonen kost de alleenstaande ouder dan maandelijks €385 van het gestandaardiseerd inkomen, terwijl het paar 'slechts' €278 van het gestandaardiseerd inkomen aan huur besteedt. Toch betekent deze nuancering niet dat het relatieve nadeel van samenwonen onbestaande is, want het verschil is dusdanig groot dat het pas helemaal verdwijnt bij zeer hoge vaste kosten (meer dan €1200 per maand).⁷

⁷ Voorbeeld: In de vergelijking van tewerkstelling tegen het minimumloon kwamen we tot een gestandaardiseerd jaarinkomen van 12.890,32 versus 9.750,25 euro of een meerincome van de alleenstaande ouder van 3140,07 euro. Op maandbasis betekent dit 261,67 euro. Dit voordeel verkleint bij stijgende vaste kosten, maar wordt pas gelijk aan 0 als het huishouden vaste kosten heeft ter waarde van 1225 euro, wat op jaarbasis zou betekenen dat bijna het hele beschikbare inkomen aan vaste kosten wordt besteed.

3. Discussie en besluit

Wanneer we in deze bijdrage bekijken of beleidsmaatregelen neutraal zijn ten aanzien van de gezinsvorm, blijkt al gauw dat dit niet het geval is. De belastingwetgeving is de laatste jaren verfijnd om rekening te houden met alleenstaand ouderschap en straft gehuwden die beiden beroepsmatig actief zijn nog nauwelijks af ten opzichte van samenwoners. Deze ingebouwde (quasi-)neutraliteit bestaat echter niet in andere takken van het gezinsbeleid, waardoor – bijvoorbeeld – gezinsbijslagen en kinderopvangkosten soms onbedoeld discriminerend kunnen zijn. Alleenstaande ouders blijken in sommige scenario's principieel beter te worden van het overheidsingrijpen dan koppels.

Hiermee willen we echter zeker niet gezegd hebben dat alleenstaande ouders in de werkelijkheid altijd beter af zijn dan koppels met kinderen. Surveyonderzoek heeft immers al eerder overtuigend aangetoond dat alleenstaande moeders (die het gros van de alleenstaande ouders uitmaken, zie Lodewijckx, 2008) een zeer groot armoederisico lopen, omdat zij het moeilijker hebben om betaalde arbeid te verrichten (we toonden hierboven al in tabel 2 dat een belangrijk deel van de alleenstaande ouders niet beroepsmatig actief is, zie ook Geurts, 2006) en een aantal risicofactoren cumuleren: ze hebben gemiddeld een lager opleidingsniveau (Valgaeren, 2008), beschikken over een beperkter sociaal netwerk (en kunnen dus vaak minder rekenen op hulp van vrienden en familie) (Ghysels & Debacker, 2007) en dit gaat gepaard met meer stress en psychosociaal onbehagen (Valgaeren, 2008). Na een scheiding hebben zij ook vaak te kampen met plots en fiks inkomstenverlies (Dewilde, 2002), al zeker bij niet-geregistreerd samenwonen. Kortom, in de wetenschap dat alleenstaande ouders vaak een zwakkere sociale positie innemen dan samenwonenden en gehuwden, valt er wel wat te zeggen voor bijkomende financiële voordelen, al dan niet tijdelijk van aard.

De bovenstaande analyse trekt echter in twijfel of het *statuut van alleenstaande ouder* het meest geschikte criterium is voor het identificeren van 'nood' (en dus voor het toekennen van bijkomende financiële voordelen), omdat 'vaak' niet 'altijd' betekent en het officieel statuut dikwijls niet overeenkomt met de sociale werkelijkheid zoals die uit enquêtes naar voren komt. We betwijfelen met andere woorden of de reële noden van alleenstaande ouders ook gelden voor het merendeel van de officieel alleenstaanden die in de feiten samenwonenden zijn.

We toonden immers aan dat een statuut van alleenstaande ouder financiële voordelen kan opleveren, wat allesbehalve motiveert om een situatie van werkelijk sa-

menwonen ook als dusdanig te laten registreren. Een schatting op basis van de SILC-enquête (in het eerste deel van deze bijdrage) suggereert dat veel Vlaamse ouders – bewust of onbewust – genieten van het officiële statuut van alleenstaande terwijl ze in werkelijkheid met een partner samenwonen. In welke mate deze ouders de voordelen van hun officieel statuut uitputten, is niet geweten en een punt van discussie, maar het is alleszins zo dat een aantal maatregelen de suggestie van misbruik zouden kunnen wegwerken.

Meer ingewikkelde regelingen die de neutraliteit ten overstaan van het gezinstype benaderen (de inkomstenbelasting komt in de buurt) of meer controle op de werkelijke leefsituatie en het reëel inkomen zijn twee mogelijke beleidspistes. In eerste instantie kan bijvoorbeeld bekeken worden in welke mate niet-neutrale (financiële) regelingen binnen het gezinsbeleid afgestemd kunnen worden op bestaande controleregelingen of op de huishoudtypologie zoals Edith Lodewijckx die samenstelt uit het Rijksregister. Op die manier zouden de bijkomende inspanning en administratieve last van een verbeterde controle binnen de perken kunnen blijven.

Referenties

BOGAERTS, K. (2008) Bestaan er nog financiële vallen in de werkloosheid en in de bijstand in België, *UA/Berichten*, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Antwerpen.

DEWILDE, C. (2002). The financial consequences of relationship dissolution for women in Western Europe. In E. Ruspini & A. Dale (Eds.), *The gender dimension of social change. The contribution of dynamic research to the study of women's life courses* (pp. 81-110). Bristol: The Policy Press.

GEURTS, K. (2006). De arbeidsmarktpositie van alleenstaande ouders - *Nieuwe bevindingen uit het Data-warehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming*. Leuven: Steunpunt WS

GHYSELS, J. & DEBACKER, M. (Eds.). (2007). *Zorgen voor kinderen in Vlaanderen: een dagelijkse evenwichts-oefening*. Leuven: Acco

LODEWIJCKX, E. (2008). Veranderende leefvormen in het Vlaamse Gewest, 1990-2007 (en 2021). Een analyse van gegevens uit het Rijksregister. SVR-Rapport, 2008/3.

LODEWIJCKX, E. (2010). Kinderen en de gezinsvorm waarin ze opgroeien: een schets van de veranderingen tussen 1990 en 2008 (SVR-Webartikel), Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 8 p.

VALGAEREN, E. (2008) *De loopbanen en loopbaankansen van alleenstaande ouders*, Steunpunt Gelijkekansenbeleid, Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt.